

ՍԱԽԱՌՆԱԿՆԵՐՆ ԱՐԴԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ՍԷՋ

ՍԱԽԱՌՆԱԿՆԵՐՈՒ ծագումին, զարգացման և յառաջադիմութեան մասին՝ իազմալէպի նախորդ տարիներու հաստորններուն մէջ պատկերազարդ յօդուածներ գետեղած ենք՝ իսկ այժմ մեր նպատակն է՝ ներկայ պատերազմի ժամանակ օգտակար մեքենաներու տեսակներուն և զոր-ծունէութեանց մասին կարեւոր գիտելիքներ ամփոփել։

Պատերազմի սկզբնաւորութենէն՝ որ է 1914ի օգոստոսէն ի վեր, ամենէն մեծ պետութիւնները շղարգելու և տնդոտ գործունէութեամբ զարգացուցին թռչող գործիչներու և ուղղելի օդապարիկներու հարցը։ Կազմակերպուեցան հարիւրաւոր և նոյն իսկ հազարաւոր օդաւթ մեքենաներու դրութիւններ, որոնց համար ստեղծուեցան ռազմական նոր զօրաբաժինի վերատեսչութիւն, զինուորութիւն, կահաւորում, հայլն, որոնց ամբողջութիւնը հինգերորդ զօրաբանակ յորջորջուեցաւ, զանազանելու համար զայն հետեակազօր,

հեծելազօր, թնդանօթածիգ և ծովային զօրաբանակներէն։

Հինգերորդ զօրաբանակը՝ երկրիս վերայէն, գետնի տակէն, ովկիանոսներու մակերեսէն, ծովերու յատակէն՝ երկինքի, օդոյ յեղիեղուկ խաւերուն մէջ փոխադրեց պատերազմը։

Մտադիր ըլլալով ուղղելի օդապարիկներու և Երկփխիկներու վրայ ուրիշ առթիւ խօսելու, հոս կը պարզենք սաւառակ կամ օդայու կամ օդաւթ (aéroplane) մեքենաներու վրայ մեր գիտցածները։

Գերմանական և ֆրանսական առաջին օդային արշաւանքներու առեն՝ դիւրահաւատ ժողովուրդը հրատարակուած ծայրայեղ գրութիւններէն, ակնատես եղած ոմբակոծութիւններէն անհեկած՝ կը կարծէր թէ ռազմիկներու հինգերորդ զօրաբանակը մի քանի բազմաթիւ մէջ կարող պիտի ըլլար ընկզմել զրահաւորներ, խորտակել ամբողջութիւններ, դիտապատահաբաւ լուծել ամբողջական զօրաբանակներ, և վերջապէս կայարաններ ու ռազմամթերաւոցներ ոչ հանել։

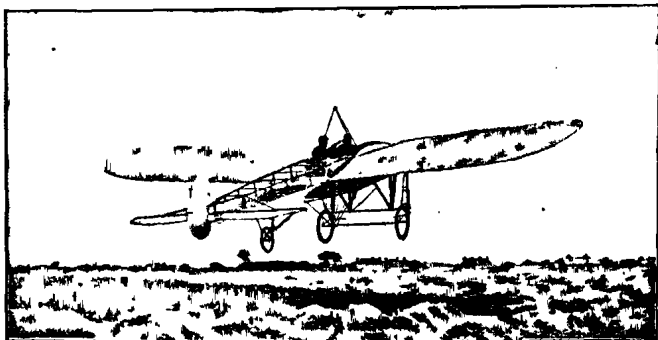
Երեք տարիներու փորձն ապացուցուց թէ օդաւթ մեքենաներու շահատակութիւնները երեակայական մեծամեծ և զարհուրելի աղէտներ կատարելու դեռ ատակ չեն, բայց ստաւականապէս կը ծառայեն՝ աւթնամի բանակներուն շարժումները խուճարկելու, լուսանկարելու, քանանաց մարտկոցներու վայրերը բնորոշելու, գ. —

1. Տե՛ս «Քազմափայ», 1900, էջ 506-508. Մարկային հանճար պիտի յաջի՞ օդոյ, — Թուրապարիկը. — Օդային հեծելաւու. — Լանկելի նոր օդաւթը. — Զէրելի օդային նաւը։

«Քազմափայ» 1908 էջ 136-139. Օդային ճանապարհորդութեան ինցիլը։

«Քազմափայ» 1909 էջ 19-26. Թուրապարիկը. — Օդապարիկներ (պատկերազարդ)։

«Քազմափայ» 1911, Սեպտեմբեր ամսուած կոչքի յորրորդ էջը. Սանդո-Տիւսին ուղղելի օդապարիկը։

Մաւառմումը պատերազմի ատեն: Օդասւլացը կը մեկնի:

Թնդանօթներու ոմբակոծումներուն ճշգրիտ հարուածելու տեղերը ցուցնելու, դ. - կա-
րևոր լուրեր, վաւերաթղթեր զօրաբանա-
կէ զօրաբանակ բերել տանելու և ի հա-
րկին, և. - օդային ճակատամարտ մղելու՝
թշնամի սաւառնակներուն դէմ:

Պաշտօնական տեղեկագրութեանց վրայ
հիմնուելու համար՝ կը համառօտենք 1914
սեպտեմբեր 10ին Լոնտոն կազդէի վրայ
տպուած զեկուցումը, ասոր հեղինակն է
անգղիական արշաւագունդի զօրավար Սիր
Ճօն Ֆրէնչ, որուն հրամանին տակ գտնուող
այն ատենուան արշաւախումբը կը բազ-
կանար 2 զօրաբանակներու մարմինէ և
այրուծիական զօրաբաժինէ մը. ասոնց
փոխնէի ջրանցքին և Մօնսի արևմտա-
կողմեան երկրամասերը զրաւելու համար՝
ղրկուած էին սպարապետ Ժօֆրի հրամա-
նով՝ ընդդէմ գերմանացւոց, որոնց զօրաց
թիւը հաւասար կը կարծուէր: Եւ սակայն
գերմանները եռապատիկ աւելի բազմաթիւ
էին, որով ֆրանսացիք ծայրագոյն աջա-
կողմէն նահանջել կը սկսին. Ֆրէնչ որ-
պէս զի գերմանացիներէ չի շրջապատուի,
կը վճռէ նահանջել ըստ իւր զրութեան

թէ, «եբր որ լուր առի ֆրանսական զօ-
րաց նահանջելուն և գերմաններու սպառ-
նական շարժումներու մասին, իրականու-
թիւնը շնացի ստուգել սաւառնակներու
միջնորդութեամբ, և անոնց հաղորդած
լուրերուն վրայ օգոստոս 24ի արշաւույսին՝
վճռեցի նահանջն սկսիլ»:

Օգոստոս 24էն մինչև 28, հինգ զար-
հուրելի օրեր եղան անգղիական բանակին
համար՝ որոնք եթէ անփնաս ազատեցան,
բոլոր արդիւնքը օդաչուներու մատուցած
ծառայութեանց կը պարտին. և Լորտ ֆի-
չընէր այն ատեն էր որ ստոյգ խանդա-
վառութեամբ Պետական խորհուրդին մէջ
պարզած էր սաւառնորդներու մատուցած
ծառայութեանց գերազանցութիւնը՝ այս-
պէս ըսելով. «Royal Flying Corpsի
արժանիքը, քաջասրտութիւնն և յարա-
տեւութիւնը ամէն զրուատիքէ վեր եղած
են: Սաւառնորդներն են որ մեզի հայթայ-
թեցին մանրամասն և ճշգրիտ ամէն փա-
փաքելի ու կատարեալ զեկուցումներ՝
թշնամի գործողութեանց ընթացքին: Օ-
դաչուները մեր թշնամեաց կրակին են:
Թարկուելով հանգերձ՝ անոնց առանց վա-

բանումի ամէն կողմ թռչտեցան, ամէն տեսակ օդոյ փոփոխութեանց ատեն ան վեհեր գործելով: Օդային պատերազմի առանձն յաջողեցանք հինգ թշնամի սաւառ նակներ փնացնել»:

1914ի սեպտեմբեր 11ին Ֆրէնչ զօրավարը կը գրէր. «Այս պատերազմին ամենէն աւելի կարևոր իրողութիւններէն մին ալ՝ Արքունի Սնամեղորներու Մարմնոյն յաջողակութիւնն է: Լրատութեան նկատմամբ մեր սաւառնորդներու մատուցած ծառայութիւններն անկարելի է ըստ արժանւոյն բաւականօրէն ղրուատել. շատ մեծ է առնոց հաւաքած լուրերուն արժէքը, մասնաւորաբար վերջին յառաջխաղացութեան տեղութեան ժամանակ»:

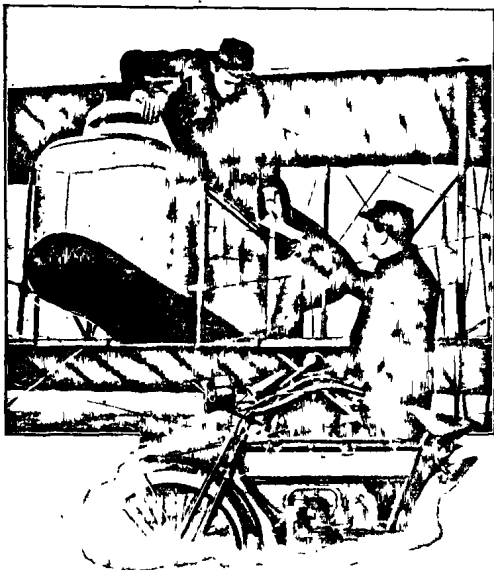
Ապագային կարելի է պարզել՝ ինչ մեծ արժանիք որ ձեռք բերուած է օդաչուութեամբ: Ֆրանսական Սպարապետէն ընդունուած հետեւեալ հեռագիրը կ'ապացուցանէ որ մեր զաշնակիցներն՝ անգղիական սաւառնորդներու մատուցած ծառայութիւններն ամբողջովին կը գնահատեն:

«Կը խնդրեմ արտայայտել իմ շնորհակալիքս անգղիական բանակի օդաչուներու օրատօրէ մատուցած ծառայութեանց համար: Անոր անդամներուն բերած ճշգրիտ, ապահով և կանոնաւոր լուրերը՝ կ'ապացուցանեն իրենց կատարեալ կազմակերպութիւնն ու նաև սաւառնողիչներու (pilote) և դէտերու կատարեալ վարպետութիւնը»:

«Կատարուած աշխատութիւններու մասին գաղափար մը տալու համար՝ բաւ է ըսել՝ թէ 20 օրուան մէջ, օրական 9 թօխներ կատարեցին և թշնամաց դիւ-

քերու զննութիւններ ըրին՝ մինչև 100 մղոն հեռաւորութեանց դիմելով:

Մեր օդաչուները յանձն առած էին անընդհատ թշնամիին տեղափոխութիւններն ճշգրտել՝ նոյն իսկ երկրորդական գիծերու վրայ. քանի որ ռազմական գործողութիւններն ընդարձակ գետնի վրայ կը կատա-

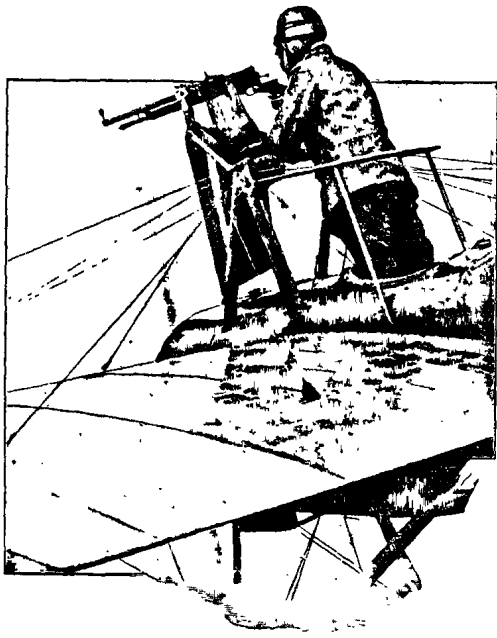
զարևոր վաւերութիւնը մը կը յամծմուի.

րուէին, և այսպէսով մեր ամէն զօրագունդներուն մէջ միութեան կապակցութիւնը կը պահպանէին: Ասկէ զատ՝ անգղիական սաւառնակները պէտք էին թշնամի օդաւաչներու վրան անմիջապէս յարձակելով՝ զանոնց վանել կամ զգետնել. ինչպէս հինգ դէպքերու մէջ տեսնուած է՝ որ գերման դէտեր և ղեկավարներ զնդակահար եղած և իրենց գործիները գետին իջած են:

Ստուգիւ անգղիական օդաչուներն և անոնց գերազանց ճարտարութիւնը՝ մեր՝

կողմիններուն որքան մեծ օգուտներ որ հասուցած են՝ այնքան ալ մեծ ֆնասներ պատճառած են թշնամեաց, որոնց յանդուգն թռիչներն հետզհետէ նուազած են»։

Սոյն պատերազմներու սկզբնաւորութեան ատեն, ստուգիւ Տէտոնները գերմա-

Գնդակացիրը կը գործէ օդային ճակատամարտի ստեմ.

նական *Taube* (ադամի) կողուող սաւառնակներով յանդուգն արշաւներ կը գործէին, ստէպ Բարիզու վրայ ուումբեր կը տեղացնէին և ամէն կողմ թռչտելու շէին վախնար, ու կը կարծէին թէ այլ ևս օդոյ տիրապետութիւնը իրենց էր, թէ և ստէպ գաղղիական սաւառնորդներէ դառն դասեր կ'առնէին, կամ փախուստի կը հարկադրուէին»։

*
*

Պատերազմի ատեն օդասլաց գործինքրով խուզարկութիւններ կատարելու դրութիւնը լաւ կերպով ուսումնասիրուած և կազմակերպուած էր մի՛ միայն գերմանական բանակի կողմէ, և ստուգիւ Բրուսիական սպայակոյտը պաշտօնական զեկուցումով մը արտայայտած էր. «առաջիկային հեծելազօրքի նախնական դրութեան տեղ սաւառնակներ փոխանակելով՝ անոնք պիտի կարենան լայնարար և ճշգորէն մատակարարել հրամանատարութեան ամէն տեսակ զեկուցումներ և թշնամի բանակներու տեղափոխութիւններու լուրերը»։

Եւ ստուգիւ, սկիզբները՝ գերման սաւառնակները մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէին իրենց բանակի թնդանթաձգութեան հրամանատարներուն, թշնամեաց մարտկոցներուն վայրերը նշանակելով, ևայլն։ Իսկ բաց քաղաքներու վրայ ուումբեր տեղալը՝ մարդկան ոչ մի նշանակութիւն չուներնալով, ժողովուրդը սոսկումի կը մասնէին և կամ անմեղ էակներու կեանքեր կը հնձէին ու ջնջեր և վարաւոր յիշատակարաններ կը ֆնասէին։

Բուն ռազմական նպատակով, թշնամի մարտութեանց և զինուորական վայրերուն ֆնասելու դիտումով՝ սաւառնակներով յարձակում ընդդէմը, նախ անգղիական ծովային օդասլացներն են որ ձեռնարկեցին։ Անոնք եղան որ Տիւսսէլտորֆի, Գրունիոյ և Ֆրետրիխշաֆէնի յարկածաճգերը (*hangar*) և Էսսէնի քրտաքան գործատունները ուժեղացին, ապա Գաղղիացիք վեր-

դէմպլեկի իշխանին Thielth դղեկին մէջ համախմբուած սպայակոյտը հարուածեցին, և Ֆրայպուրկի և ուրիշ շրջեկառքի կայաւորանքները օդ հանեցին. ինչպէս նաև իւտալական ջրաօլացներ Ալբրիականի հակառակ եզերքի ծովային ամրութիւնները և տորմիդները ծանրապէս վնասեցին:

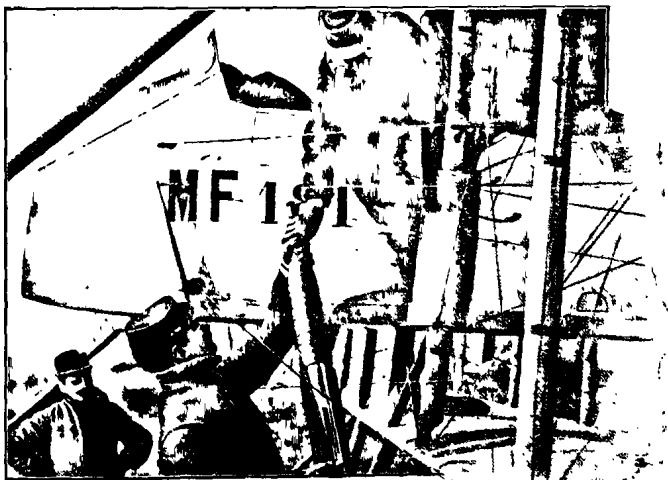
Հետզհետէ կատարելագործուելով օդաչուական այս դրութիւնը, երբ կարելի պիտի ըլլայ շատ մը տասնեակ թիւերամի ռազմանիւթեր տեղափոխել և զանոնք գահավիժել թշնամի բանակներու վրայ, այն ատեն ատուգիւ ահաւոր պիտի ըլլան սաւառնակներու գործած նախճիրները, բայց մինչև այն ատեն անշուշտ օդաչուական գործիներ զգեստնելու թիզանօթները և ուրիշ հնարքները և գիւտերը կատարելագործուելով, պիտի կարենան գոնէ մասամբ մը հակազդել օդային այդ նոր պատուհասներու դէմ:

*
**

Պատերազմի չսկսած՝ ամէն ոք կը կարծէր թէ ֆրանսական օդաչուութիւնը գե-

րազանցապէս ընտիր էր և դիւրին պիտի ըլլար սաւառնակներու լէզէոններ Բարիզէն մեկնելով՝ Պերլինի բնակչութիւնը ծանրապէս պատուհասել: Եւ սակայն մեծ եղաւ Բարիզու ժողովուրդին սոսկումը՝ երբ նշմարեց իրեն գլխուն վրայ գերմանական սաւառնակներու գնդակներ տեղալը: Այն ատեն հասկցան որ Ֆրամանի, Բէկուի, Պլէրիոյի, Կարրոսի, Ժիլպեռի, Մօրանի, Բօլհանի, Լըպլանի, Պամօնի և այլ դրութիւններ սաւառնակներով գործադրուած թռիչները և քաղաքէ ի քաղաք արշաւանքը, ճարպիկ անձներու հիանալի օդային երթևեկութիւններն զուրկ էին ռազմական վնասող հանգամանքներ ունենալէ: Մինչ ընդհակառակն գերմանները զաղտահածածուկ պատրաստած են եղեր իրենց յինգերայի զօրաբանակը:

Բարեբախտաբար ֆրանսական, անգլիական, իտալական խորհուն մտքեր, հնարագէտ հանճարներ չհանդադեցան կորսուած ժամանակը շահելու՝ կատարելագործելով օդաչուական դրութիւնները, նախ ֆրանսացի ճարպիկ օդաչուներն մարզուե-

Օդաչուի մեկնելէն առաջ ուղիները կը քննեն:

ցան իրենց սաւառնակներու վրայ գետեղեկ և գործածել հրազէններ, զնդակացիւններ, արագահարուած ատրճանակներ, և փոխադրել ուումբիք, հրանօթներ և այլն, և դեռ պատերազմական առաջին տարին չի բոլորած՝ կազմակերպելով «Հինգերորդ զօրաբանակը» և օդաւազ տորմիդը, սասանեցնել զերման սաւառնակները, պատժել անոնց յանդգնութիւնները, փութալ օգնութեան իտալական ճակատներուն, անգղիական Տարտանէլի բանակներուն, Թեհադոնիկէի ռազմակայաններուն և այլն, և այլն: Անգղիացիք ևս չղանդադեցան ստեղծել և կատարելագոր-

plane) և ածանցին ու երազաշարժ օդասլացներ հնարելով՝ կարող եղան օդոյ ամէն փչումներու և փոփոխութեանց դիմադրող նրբին գործինքնով գերազանցել դաշնակիցները, և վաղէմի թշնամի դրացիին շահատակութեանց առջևն առնել, անոնց դէմ պայքարի դիմագրաւել, ամբաղծել ծովեզերեայ բերդերը, ռազմամթերքանոցները, զրահաւորենբը:

Ինչպէս որ գերմանական լիբրելիներ 40 տարինքէ ի վեր կը պատրաստուէին օդոյ տիրապետութեան, այդ նպատակով ալ

Բարիկու երկնքին մէջ առաջին անգամ տեսնուած լաւեքներն հասկցուցին աւելն ազգերու՝ որ գերմանական ռազմային կազմակերպութիւնը ասոր մէջն ևս զադոնի և յարսոնի մը տածումներով, ռազմական կահաւորումներով պատրաստուած էր հարուածել մարդկութիւնը, և իր տիրապետութեան մականին տակ խոնարհեցնել ամենուն զուր: Եւ սակայն գերմանական առաջին զահավիժած օդասլաց գործին՝ դաշնակիցներու ծառայեց իրրեւօրինակ: Անոնք հասկցան թէ ռազմական օդասլացը պէտք էր ունենալ տոկուն շարժիչ մեքենայ, դիմացկուն կմախք, ծածկոյթ և յարդակներ՝ որպէս զի զօրաւոր շարժիչի ցնցումներուն, օդոյ ահաւոր դիմա-

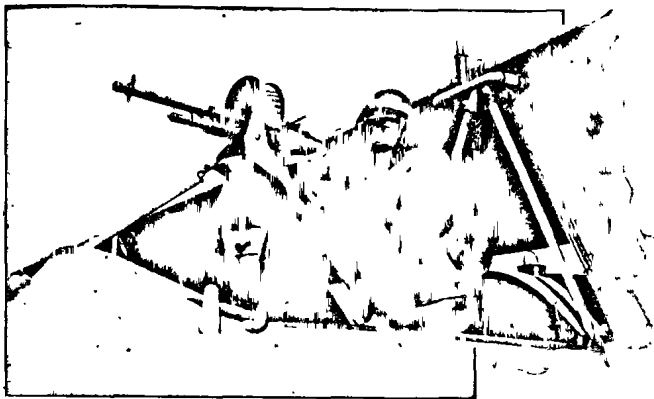
Անգղիական արագահարուած Թմդամօթ մը՝ սաւառնակներու դէմ,

ծել իրենց օդասլացները. Պելճիական սաւառնակները համբաւաւոր դարձան և նոյն իսկ Ռուսերը ճգնեցան հսկայ օդասլացներ ստեղծել՝ ծանրակշիռ ռազմամթերք տեղափոխելու համար: Եւ հնարիմաց ու ճարտարագործ իտալացիք ջրասլաց (hydro-

կալութեան և թշնամիին արձակած զնդակներուն տոկալով՝ իր նպատակին ծառայէր: Հասկցուեցաւ որ գերմանական հաստաբեւտ և տարօրինակ տեսքով լաւեքները, ամենէն աւելի սաստիկ ճնշումներուն կ'ընդդիմանային և թէ անոնք արա-

գաթոիչ ըլլալու յատկութիւնն ալ ունէին, Դաշնակից պետութեանց ռազմական ճարտարագիտութիւնը՝ անգամ մը որ բմբոցեց ադաւնիներու գաղտնիքը, այլ ևս անոնք սկսան պատրաստել շատ աւելի կատարելագործեալ սաւառնակներ, որոնցմով յաջողեցան հակազդել և նոյն իսկ չէզոքացընել գերմանական օդասււղացներու շահատակութիւնները, Դաշնակիցները պատրաստեցին հետզհետէ այնպիսի սաւառ-

աշխարհը, իւր այս բոլորը պատրաստուեցան քիչ ժամանակի մէջ և ամենայն գաղտնապահութեամբ, և այժմ որ մենք ևս ականատես կ'ըլլանք անոնց գործունէութեան, ուրախութիւն կը զգանք՝ մտաբերելով որ երբ համաշխարհային խաղաղութիւնը տիրէ, թոշնագործիները մարդկութեան թանկագին ծառայութիւններ պիտի մատուցանեն, և ինչպէս որ ինքնաշարժ կառքերով անփնաս կը ճանապարհ-

Ֆրանսական երկայարդակ օդասւղացի վրայ գետեղուած գնդակացիք մը.

նակներ, որ ստուգիւ գերազանցեցին գերմանական արտադրութիւնները՝ իրենց շարժիչներու զօրաւորութեամբ, կնդրիտի, իւղի, ջուրի ընդունարաններու տարածոցով, և մարդիկ ու ծանր ռազմանիւթեր փոխադրելու տարողութեամբ և երազաթոիչ յատկութեամբ. այս ամէն յատկութեանց լաւ կը համապատասխանէին երկմակարդակ օդասււղացները՝ որոնց թւերուն տալիսութիւնը՝ համեմատաբար միամակարդակներուն՝ շատ խոշոր տարածոց կ'ունենան: Այսպիսի գործիներ նախ մինչև 100 HP, ապա 150, յետոյ 200, և մինչև 250 ու զեւ 100 HP-ի (որ է մերկեսկան ձիոյ) գործիքն արտադրելով, զգլխիչ երազութեամբ կը ճամբորդեն թռչուններու

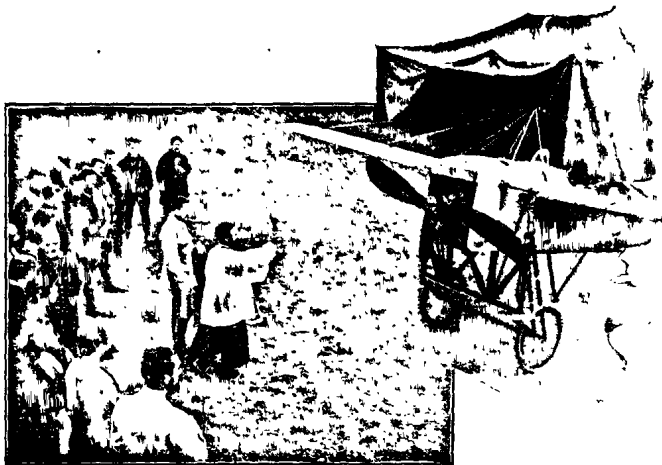
հորդներ երկրիս վրայ, նոյնպէս ալ պիտի կարենանք անվտանգ ճախրել և սլանալ երկնքէ երկինք, աշխարհէ աշխարհ:

Այժմեան գործիները կարող են մի քանի մարդիկ փոխադրելէ զատ, նաև 100 քիլոկրամէ աւելի բեռներ վերցնել, 150էն մինչև 200 քիլոմէր տեղեր կ'արշաւեն մէկ ժամուան մէջ: Եւ որովհետեւ հարելուաւոր և նոյն իսկ հազարաւոր այսպիսի գործիներ կը պատրաստուին ամառ ամիս, դիւրին է երևակայել թէ այժմ՝ ինչպէս յաջողեցան ֆրանսացիք իրենց երկրին երկինքը մաքրել ադաւնիներու պծգալի ներկայութենէն, և իրենց յարձակելով թշնամեաց օդային աշխարհները՝ ահաւոր հարուածներ տեղալ գերման բա-

նակներու և ռազմական շտեմարաններու վրայ: Այս տեսակ գործիչներու առաջինը եղաւ իտալական Caproni սպային հնարածը՝ որ այժմ երկնից կապոյտին մէջ 3 շարժիչ մեքենաներու զօրութեամբ ճախրելով՝ սոսկում կ'ազդէ Աւստրիական բանակներուն: Քաբրոնիները իբրեւ տիպար ծառայեցին Ֆրանսացի հնարագէտներու,

մինչև 190 թիւմեդր տեղ կարող են կտրել անցնել և գնդակացիր զէնքերով պատեւ ռազմիչ:

Աւստրիական ջրասլացներն ևս զօրաւոր շարժիչներ և ռազմական զէնքեր ու զրահներ ունին և արագընթաց են: Այսպիսի գործիչներ ստեղծելու համար՝ պատերազմող պետութիւնները դրամի բնաւ

Ռազմամական վրայ «Գլէորիոյ» սաւառնակի մը օրհմութիւնը:

որոնք նոյն իսկ 4 հատ շարժիչ մեքենաներ ունեցող օդասլացներ հնարեցին՝ որոնցմով կարող են առանց վախի երկաւրատե ճանապարհորդութիւններ կատարել երկնքին մէջ, փոխադրելով փոքր թնդանօթներ, գնդակացիրներ, ռումբեր, լայն, և ժամուան մէջ 100 քիլոմեդր երազութեամբ թռչտելու ատին՝ զօրականները կարող կ'ըլլան թշնամի սաւառնակներու վրայ զէնքերը դարձնել և զանոնք հարուածելով գետին ձգել:

Գերմանացիք ալ որպէս զի կարենան թշնամի օդասլացներ հալածել, կը գործածեն Fokker ըստած փոքր միայաւղակները, որոնք Միլիտարի 200 ձիւ զօրութեամբ շարժիչներով՝ ժամուան մը մէջ

խնայողութիւն չեն ընել, որով օր ըստ օրէ կատարելագործեալ սաւառնակներ մէջտեղ կ'ելլեն:

Ներկայիս ստէպ կը տեսնուին ֆրանսական ճակատէն 40—50 ական օդասլացներու շրկատի մը մեկնիլը դէպ ի գերմանական ճակատը, և ասոր յետակողմը գտնուող զօրաբանակներու, ռազմամթերանոցներու, երթեկութեանց կայարաններու վրայ: Սաւառնակներու շրկատը՝ զաղթող թռչուններու նման օդոյ մէջ եռանկիւն կամ փաղանգ մը կը ձևացնեն, առջևէն գացողները ռումբերու և պայթուցիկներու առատ պաշար և փոքր թնդանօթներ կ'ունենան, ետեւէն եկողները արագահարուած գնդակացիրներով թշնամի սաւառնակներու օւ

դային յարձակումները կը վանեն: Օդային տորմիդն երբ կը հասնի նպատակակէտին վրայ, իսկոյն տեսակ տեսակ ուռմբերու և զնդակներու տարափ մը կը տեղացնէ, ու երբ վարէն դէպ ի վեր հակառակա՝ մարտ թնդանօթներն ալ կը սկսին գործել, կարծես դժոխքը կը բացուի և աշխարհիս կործանումը տեղի կ'ունենայ:

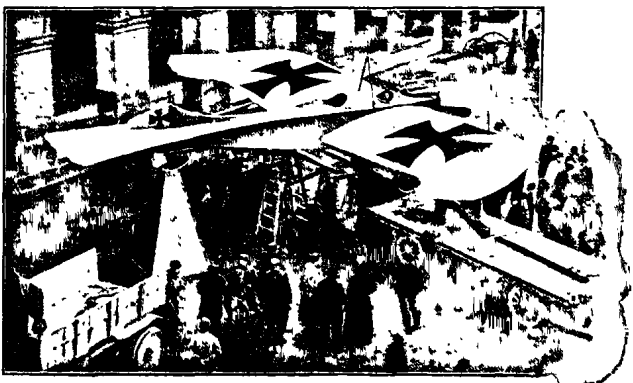
Գերմանացի բժիշկ մը սոյն օրինակ կիւլոնի մը ենթարկուելով, զարհուրանքի էջ մը գրած է Վուսիշէ Յայրունկի մէջ:

Ռազմավայրէ վերադարձող թռչնագործիներուն ջոկատին կը պատահի ճշդիւ այն՝ ինչ որ կը հանդիպի թռչուններու զաղթականութեանց, որ է ըսել՝ ամէն իւրիկուն անոնցմէ մէկը կամ մի քանին մահացու վէրքերով բոյն կը դառնան, ու մանց նոյն իսկ մահացու հարուածուելով թևերին խորտակուած կը զահավիժին: Արթուն հակող զեկավարներ և ճարտարագէտներ՝ ամէն անգամ թռչնապարիկները զննելով՝ ստէպ անոնցմէ զոմանս զործածութենէ դուրս կը հանեն, այլ ևս անոնց իրենց կեանքի առաջին պայքարները մղելով՝ տկարացած վաղավախճան թռչնիկներու կարգը կ'անցնին. և սակայն պատերազմը կը պահանջէ պակասանքերու տեղ ընտրելագոյններ փոխանակել, հե-

տեաբար հարիւրաւոր գործատուններ աւնընդհատ կ'աշխատին նորանոր սաւառնակներ ստեղծել և երկնքի կապոյտին մէջ արձակել: Մերթ ընդ մերթ տասնեակ հազարաւոր ֆրանքներով շինուած սաւառնակներու կեանքը ասորեայ տեղուկներն կ'ունենայ, և սակայն այդ կարճատե կեանքը կարճ չի համարուիր՝ քանի որ թռչնագործի մը բազմատեսակ բնական և անբնական հակառակորդներու դէմ կը մաքաթի և հակօդային թնդանօթներուն նշանաւորութեանց կ'ենթարկուի. թնդանօթներ՝ որոնք իրենց կարգին անընդհատ կատարելագործուելով՝ կը ճգնին, մարդկային ուղեղէն ծնած սլացող և սաւառնող ամուհի և հաճեի թռչնապարիկներն հարուածել, դիտապաստ զետին կործանել:

*
*

Բրիտանական օդային տորմիդին վրայ պաշտօնական զեկուցում մը կարդալով, մէջ կը բերենք անոր էական մասերը, իբրև ապացոյց թէ ինչ աստիճանի կառուութիւն ստացած են այժմ օդասլաց գործիները: — Ապրիլ 7ին և 8ին Արլաի և Լինսի ճակատամարտներու ատեն՝

Ֆրանսացիք «taube» մը գերի բռնած են:

Անգղիական սաւառնակներ անընդհատ
յարձակումներ գործեցին գերմանական
զօրաշարքի բովանդակ տարածութեան
վրայ: Անոնք մխրճեցան՝ ամենէն հեռա-

կարելով Պայծառ օդերու ժամանակ՝ միշտ
կրցան դաշնակիցներու թնդանօթածիզ հրա-
մանատարներու հարկաւոր նշանները տալ՝
անվնաս մնալով՝ գերմանական հրանօթ-

Գերմանացի օդասլաց «aviatik»-ի մը վրայ:

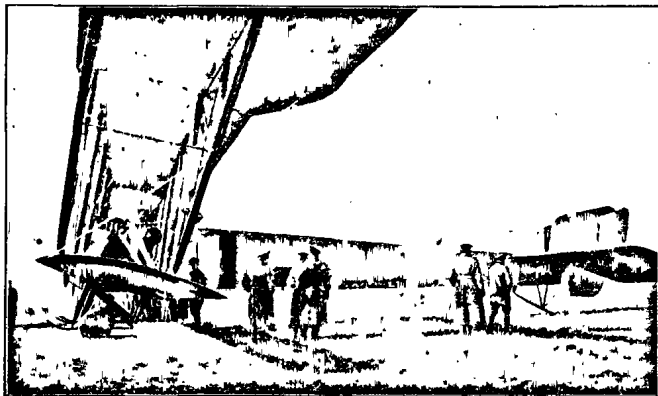
ւոր վայրերուն վերջապահ զօրագունդերու
դիրքերն որոնելու և գերմանական սա-
ւառնակներու դէմ պայքար մղելու համար:

Անգղիական սաւառնորդներ մեծ պա-
ղարիւնութեամբ թշնամիին զրաւած եր-
կիրներու տեղագրական քարտէսները կըր-
ցան կազմակերպել՝ 1700 քիլոէ լուսանը-

ներէ իրենց հասնող մետաղեայ մահացու-
ցիչ զնդակներէն: Բրիտանական օդասլաց-
ները 17 արշաւներ կատարելով, գերման
սաւառնավայրերու, ռազմամթերանոցնե-
րու և երկաթուղեաց հեռաւոր գծերու
վրայ՝ 8 տակառաչափէ աւելի ռումբեր,
ուժանակներ, կիզիչ նիւթեր տեղացին, և

գերմանական բազմաթիւ սաւառնակներու ղէմ ալ պատերազմեցան: Ողային տորմիդն երբ վերադարձաւ իր կայանը, 28 սաւառնակ պակսած էին, որովհետեւ աւոնցմէ շատերը թշնամիի պատկանող երկինքին մէջ պատերազմի ատեն փնասուելով՝ երկիր իջած էին. իսկ գերման օդաւազններու կորուստը շատ աւելի եղած է: Տեսնուած է գերման ղէտի մը հարուածուիլը, օդաւազնին զլխիվայր շրջիլը և

գերմանական սաւառնոցի մը վրան արձակուած ռումբերու հետեանքով՝ 4 յարկածածքեր (hangar) այրած և աւոնց յարակից շէնքերը ըսողուած են: Նաև անգղիական օդաւազններ գնդակացիրներով հարուածած են գերմանական կառախումբներ, ինչպէս և լրտես կալանաւոր օդապարիկ մը՝ այրելով փճացած էջ: Այսպիսի տեղեկագրերէն կը հակկցուի որ՝ անգղիական սաւառնակներն ընդդէմ

Դուսական խոշոր երկայնքողակ մը կը պատաստուի օդ բարձրանալ:

գահափիծիլը: Ուրիշ գերման օդաւազնի մը ղեկավարը կոնակէն զարնուելով՝ անշնչանալու ատեն, գործիքն ալ անդեկավար քիչ մը տատանուելէ վերջ՝ երկիր տապալած է: Գերմանական 15 հատ օդաւազններ վայր ինկած խորտակուած են, և 31 հատ առաւել կամ նուազ փնասներ կրելով՝ գերմանական բանակ իջած են, անշուշտ մեծաւ մասամբ անգործածելի վիճակի մէջ:

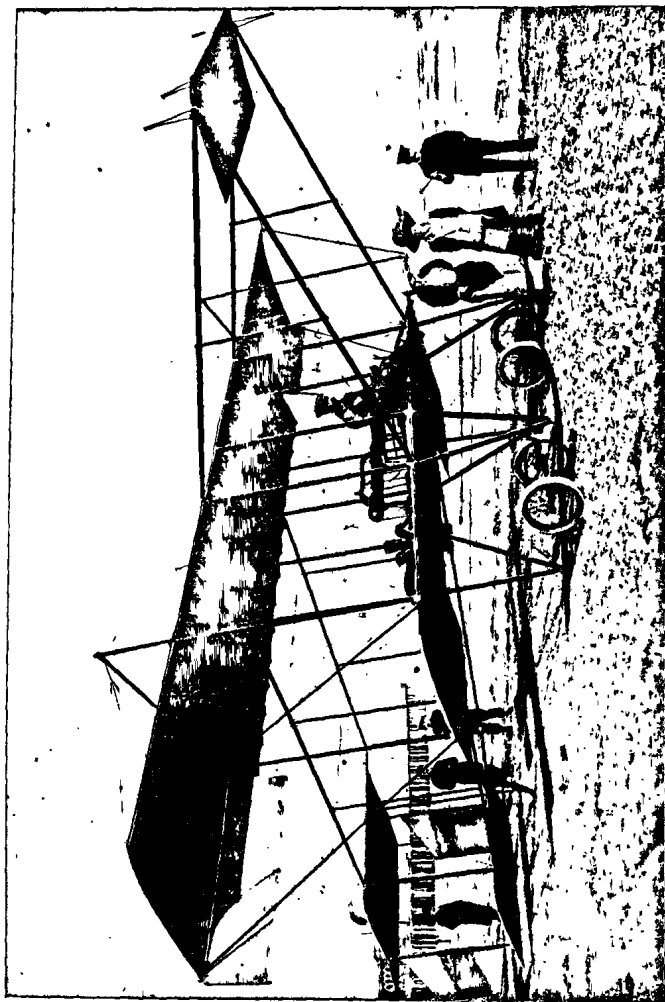
Ապրիլ 7ին տեղի ունեցած օդային արշաւանքներու ատեն՝ Անգղիացի բազմաթիւ նռնակներ (grenade) տեղացած են գերմանական սաւառնոցներու (aerodrome), փոխադրակառքերու, կրակ արձակող մարտկոցներու վրայ, գրեթէ միշտ զանոնք հարուածելով: Տեսնուած է որ

գերման օդաւազններու յարձակողական ճակատամարտ կը մղեն. անոնք կը համարձակին թշնամի գիծերէն մինչև 80 հազարամեղր զէպի ներս յառաջել, և աւոնց տեսակ կարելուր լուրեր հաղորդել իրենց զօրական հրամանատարներուն: Նոյնը կրնայ ըսուիլ նաև ֆրանսական օդային տորմիդին համար. այնպէս որ այլ ևս մթնոլորտի տիրապետութիւնը դաշնակիցներուն կը պատկանի. և գերման սաւառնորդներ առաջուան յանդգնութիւնը խոհեմութեան փոխած՝ կը զգուշանան դաշնակից ազգերու երկինքին մէջ յառաջել, ու եթէ երբեմն ամպերու ղիրքերէն օտուելով՝ կը մտնեն ֆրանսական կամ իտալական երկինքին մէջ, օդերու պարզուե-

լուն՝ իսկոյն խոյս կուտան՝ երբ անգղիական, ֆրանսական կամ իտալական սաւառնակներ նշմարուին:

Անտարակոյս գաշնակիցներու «Հինգերորդ զօրարանակը» շատ աւելի զարգա-

նալով և կազմակերպուելով՝ շուտով գերմանական օդային և ցամաքային թիւրակետութիւնը պիտի խորտակէ և խաղաղութեան ռազմիրան պիտի բլլայ: Մեր ձաւոր ապագան սաւառնակներուն է:
Հ. ՆԵՐՍԷՍ Մ.

Կալիօ օդանոսիկի գոտեմբի սաւառնակը 1911 թ.